

MIKLÓSI MÁRTA

BÖRTÖNPEDAGÓGUSOK OKTATÁSRA VONATKOZÓ REFLEXIÓI, EGY KUTATÁS ELSŐ EREDMÉNYEI ALAPJÁN

A 2017. január és április között zajló vizsgálat általános céljával azt tűztük ki, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben tanító pedagógusok véleményét alapul véve minél szélesebb körből nyerjünk információt arra vonatkozóan, hogyan látják, értékelik saját munkájukat a fogvatartottak reintegrációjának elősegítése szemszögéből. A kutatás részeként interjú készítettünk a Tiszalöki Büntetés-végrehajtási Intézetbe bejáró és ott oktató pedagógusokkal. A tanároknak úgy kell színvonalas, eredményes munkát végezniük, hogy aggasztó zsúfoltságban, méltatlan körülmények közepette kell részt venniük a fogvatartottak oktatásában, a társadalomba való visszailleszkedésre, reintegrációra való felkészítésében. A kutatás konkrét célkitűzései között szerepel, hogy az intézetekben dolgozó, oda bejáró pedagógusok véleménye alapján reális képet kapjunk arról, hogyan valósul meg a büntetés-végrehajtás keretein belül az oktatás.

Számos vizsgálat mutatott rá, hogy azok a fogvatartottak, akik szabadságvesztés-büntetésük letöltése során megfelelő oktatásban részesültek, kisebb arányban válnak visszaesővé és kerülnek vissza büntetés-végrehajtási intézetbe. Az oktatási programok tehát hozzájárulnak a büntetlen életmód kialakulásához (Gerber és Fritsch 1993; Ripley 1993; Vacca 2004). Ma döntően akkor van esély a fogvatartottak szabadulás utáni munkaerőpiacon való elhelyezkedésére, ha a szabaduló elítélt megfelelő iskolai végzettséggel rendelkezik. Ezt a végzettséget akár a börtön falai közt is megszerezheti (Ács-Bíró 2016; Budai 2017).

Fő kutatási témám a börtönben folyó oktatás és képzés. Ebben a tanulmányomban a börtönben oktató tanárok csoportjával foglalkozom. Részletesen vizsgáltam a Tiszalöki Büntetés-végrehajtási Intézetbe bejáró pedagógusok oktatási tapasztalatait, véleményét, hozzáállását a fogvatartottak oktatására vonatkozóan. Az oktatók motivációja azért is kulcskérdés, mert a tanároknak a börtönben tanítási tevékenységük során számtalan nehézséggel kell megbirkózniuk, egyáltalán nem mindegy, mennyire motiváltak, milyen felkészítést kapnak a börtönben végzett oktatási munka előtt és milyen felnőttképzési tapasztalatokkal rendelkeznek.

1. Az elítéltek reintegrációjának kérdése a tanulás szempontjából

A fogvatartottak szabadulás utáni reintegrációját számos probléma nehezíti, igen összetett problémákkal szembesülnek tanulásuk során. Sokuknak semmilyen oktatási tapasztalatuk nincs, iskoláztatási hátrányuk, funkcionális analfabetizmusuk kezelése nagymértékben megnehezíti az oktatási tevékenységet (Gemignani 1994: 2; Módos 2014; Simándi – Visztenvelt 2017). A tanulási nehézségeket okozó körülmények közé a kutatók az intellektusbeli deficitek, részképesség-zavarok meglétét, így a memória, általános műveltségbeli háttér, szövegértési, olvasási, logikai, motoros hiányosságokat, zavarokat sorolják. A börtöntársadalomból kikerülő diákok között jóval nagyobb arányban vannak jelen antiszociális magatartású, illetve disszociális személyiségzavarral rendelkező személyek, nehezebben megy számukra a beilleszkedés, a kommunikáció, a problémamegoldás (Gemignani 1994: 3; Paul 1991).

Számos kutatásban került bizonyításra, hogy a fogvatartottak jelentős részének negatív érzései vannak az iskolával kapcsolatban, rengeteg kudarccal szembesültek életük során, és ez problémaként jelentkezik a börtönben történő tanulásukkor is (Ács-Bíró 2016; Hurry et al 2005: 8; Paul 1991; Vacca 2004: 4).

Mivel a fogvatartottak gyerek- és serdülőkorukban nagyobb arányban maradnak ki az iskolából, ahol nem elég jól vagy egyáltalán nem teljesítenek, a műveltségbeli hiányosságok és a tudásdeficit egészen komoly is lehet. Az iskolai szocializáció hiánya ugyanakkor további következményekkel is jár a fogvatartottak személyiségének fejlődésére. A legtöbb fogvatartott nemcsak a tanulási folyamatokból esett ki, de az iskolai szocializáció oly fontos részét képező közösségi tevékenységekben sem vett részt (Paul 1991).

Mindezen nehézségek ellenére sok előnnyel jár a börtönben folytatott tanulás. Gerber és Fritsch munkájában felhívta a figyelmet arra, hogy az oktatásban részt vevő elítéltek esetében kevesebb fegyelmezési probléma volt a börtönben, sokkal kisebb arányban váltak visszaesővé, követtek el újabb bűncselekményt szabadulásuk után. A börtönoktatás kedvező hatással van a fogvatartottak szabadulás utáni életvitelére, ritkábban sértik meg a feltételes szabadulás előírásait, gyorsabban találnak munkahelyet (Gerber – Fritsch 1993).

A büntetés-végrehajtási intézetben gyakran problémát okoz az a bizonytalan környezet, amelyben a fogvatartottak élnek. Az oktatásban, képzésben való részvételi arány csökkenéséhez vezethet például, ha egy elítéltet másik intézetbe szállítanak, vagy idő előtt szabadul. (Callan – Gardner 2005; Brosens et al 2015:9) Számos esetben nehézségként jelenik meg a képzés tekintetében a rövid ítéletet töltő fogvatartottak esete. A büntetés-végrehajtási intézetben rövid ideig fogvatartott személyek esetében nehéz őket igazán hatékonyan bevonni a tanulásba, érdekeltté tenni az oktatásban, sokszor alulmotiváltak, esetükben nagyobb az esély

a visszaesésre, a bűnöző életmódhoz való visszatérésre szabadulásuk után (Molnár 2016; O’Keeffe et al. 2007).

Ezen nehézségek kezelésében nagyon fontos szerepe van a börtönoktatásnak, a börtöntanároknak. Ha a pedagógusok teljes emberként kezelik a fogvatartottakat, akik képesek fejlődni, eredményeket elérni, törődéssel fordulnak feléjük, akkor tanulási tevékenységük is sokkal hatékonyabb lesz (Vacca 2004: 4; Wright 2004: 201). A törődés, a fogvatartottak felé fordulás mellett nem elhanyagolható körülmény az a környezet, ahol az elítéltek tanulni tudnak.

Az elítélt nevelésre – reszocializációra – szoruló ember, akit szabadságvesztés-büntetésére során többek között éppen „*a pedagógia társadalmiasult eszközrendszerével kívánunk alkalmassá tenni a társadalmi adaptációra*” – fogalmaz Módos (Módos 2014, 140). A fogvatartottak reintegrációjának, társadalomba visszailleszkedésének elősegítése mindannyiunk közös érdeke, ebben központi szerephez jut a pedagógus.

Hazánkban a börtönoktatás rendszerében kettősség figyelhető meg. Jelenleg a legtöbb büntetés-végrehajtási intézetben az általános és középiskolai oktatást a Pannon Oktatási Központ végzi, amely kiemelt figyelmet fordít a szabadságvesztés büntetésüket töltő fiatalok és felnőttek oktatására, tanárai speciálisan csak ezzel a célcsoporttal foglalkoznak. Azokban az intézetekben viszont, amelyekben nem a Pannon Oktatási Központ tanárai képzik az elítélteket, a Klebelsberg Központ alkalmazásában álló tanárok dolgoznak. A 2013. évi CCXL. törvény szerint, ha „a büntetés-végrehajtási intézet nem áll szerződéses kapcsolatban általános iskolával, a büntetés-végrehajtási intézet illetékességi területébe tartozó iskola a büntetés-végrehajtási intézettel kötött együttműködési megállapodás alapján biztosítja a képzést” (2013. évi CCXL. törvény 200. §). Ezen szabály értelmében a börtön közelében lévő iskolák tanárai oktatják a fogvatartottakat. Abban az esetben, ha az adott iskolában több tanár oktat egy tárgyat, eldönthetik, ki vállalja a börtönben történő pedagógusi munkát. Ha viszont az adott tárgyból csak egy szaktanár van, akkor *számára kötelező a zárt intézményben történő oktatás*.

A legtöbb börtönpedagógus nem szándékozik börtönben tanítani, általában véletlenül kerülnek a zárt intézményekbe, ez nagyon ritkán tudatos, megfontolt, alaposan előkészített döntés eredménye. Ezekben az intézményekben tanítani nemcsak „*veszélyes és frusztráló, hanem zavarba ejtő és felkavaró*” – fogalmaz Eggleston (Eggleston 1991: 16). Ha a tanárok idegennek érzik ezt a közeget, nem szakmai szempontok szerint értékelik és értelmezik a börtönnel kapcsolatos élményeiket, akkor nem tudnak igazán hatékonyan tanítani. Sajátos környezet a börtön világa, nemcsak a fogvatartottak, hanem a büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozó személyzet, tanárok számára is. A büntetés-végrehajtási intézetben tanítani készülő pedagógusnak speciális környezetben kell tanítania, ilyen sajátos körülményekkel a hagyományos oktatási rendszerben nem igazán találkozunk. A börtöntanári tevékenységben Szegál véleménye szerint kiemelendő a börtön környezetének, sajátos szubkultúrájának megismerése és az ahhoz való alkalmazkodás; a fogvatartottak sajátosságainak megismerése; az oktatási folya-

mat megszervezése a megfelelő, börtönpedagógiai didaktika alapján; valamint a börtön szabályok betartása (Szegál 2007: 36). Osztvá Szegál meglátását ugyanide sorolom még az oktatás során felmerülő kérdések, feszültségek, konfliktusok kezelésére való felkészítést is, amely szintén kritikus terület lehet a börtöntanárok számára, ahogyan ezt tanulmányomban részletesen is bemutatom.

Hasznos lenne egy felvételi, alkalmassági követelményrendszer kidolgozása a büntetés-végrehajtási intézetben tanítani kívánó pedagógusok számára. Célzerű lenne rögzíteni a képesítési követelményeket, kialakítani a továbbképzés rendszerét, így javulna a büntetés-végrehajtás területén elhelyezkedni kívánó pedagógusok szakmai műveltségének színvonala.

2. A kutatás kereteinek bemutatása

A fogvatartottak világát, a büntetés-végrehajtási intézet belső szociális struktúráját számtalan kutatás igyekezett feltárni. Viszonylag alapos ismerettel rendelkezünk a fogvatartottak helyzetéről, szubkultúrájáról, viszonyrendszerükről, széles körben kutattak a fogvatartottakra ható prizonáns tényezőkről. Jóval kevesebb figyelmet kap azonban a börtön saját személyzetére, állományára, dolgozóira kifejtett hatása, annak a szakmai közösségnek a vizsgálata, amelynek feladata éppen az elítéltek társadalmi adaptációjának segítése, még kevesebb figyelem jut a börtönben oktató tanárok vizsgálatára.

A magyar börtönügy szakmai előrehaladásának kulcskérdése, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet személyi állományának milyen a felkészültsége: a szellemi beruházás ugyanis potenciális stratégiai értéként jelenik meg a szervezet értékrendjében.

Dézi Judit börtönpszichológus kutatótársammal 2017. január 1. és április 30. között lefolytatott vizsgálatunk a Magyar Börtönügyi Társaság „Naprakészen” címmel kiírt nyertes pályázataként került támogatásra. A kutatás konkrét célja a büntetés-végrehajtásról kialakított helyzetkép feltárása egyrészt az ott dolgozó, a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban álló személyzet, a reintegrációs tisztek véleménye alapján – kérdőíves lekérdezés módszerével, másrészt a büntetés-végrehajtás keretein belül megvalósuló oktatás bemutatása az intézetekben dolgozó, oda bejáró pedagógusok véleménye alapján – interjú módszerével.

Kutatásunkban az alábbi hipotézisekből indultunk ki, konkrét előfeltevéseink a következők voltak.

1. A pedagógusok nem elégedettek azzal a felkészítéssel, amiben a büntetés-végrehajtási intézetben folytatott oktatási tevékenységük megkezdésekor részesülnek.
2. A pedagógusok többsége negatív elvárásokkal, előítéletekkel kezd a börtönben tanítani, azonban általában pozitívabb a kép, mint amire számítottak.
3. A tanárok fontosnak tartják, hogy tanulhassanak a fogvatartottak.
4. A tanárok nem igazán tartják hasznosnak, eredményesnek munkájukat.

Empirikus kutatásunk – a lekérdezett interjúk válaszainak – feldolgozása után ezen hipotézisek egy részét cáfoltuk, másik részét megerősítettük, igazoltuk, ezt a tanulmányban részletesen bemutatom.

Kvalitatív kutatás keretében strukturált interjút készítettünk a Tiszalöki Büntetés-végrehajtási Intézetbe¹ bejáró és ott oktató pedagógusokkal. Az alanyok kiválasztásában nem alkalmaztunk véletlen mintavételi eljárást, hanem felkerestünk minden ott dolgozó tanárt. A 34 tanárból 32 nyújtott segítséget a kutatáshoz azzal, hogy vállalta az interjúkérdések megválaszolását.

A megkérdezett tanárok általános- és középiskolai pedagógusok, illetve szakmai képzésben oktató pedagógusok voltak. Az interjúk felvételére – személyes egyeztetés után – a legtöbb esetben az interjúalany főállású munkahelyén került sor, így felkerestük a következő intézményeket: Tiszalöki Teleki Blanka Gimnázium, Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium; Tiszalöki Kossuth Lajos Általános és Alapfokú Művészeti Iskola és Nyíregyházi Szakképzési Centrum Tiszavasvári Szakgimnáziuma, Szakközépiskolája és Kollégiuma.

Tanulmányomban a tanár, pedagógus kifejezéseket használok, mert a vizsgált intézményben oktató pedagógusok nem nevezhetők felnőttképzőknek, andragógusoknak, mivel főállásban a helyi iskolában tanítanak pedagógusként.

Az általunk feltett 14 interjúkérdés az alábbi kérdéseket járta körül:

- Az első rész a börtönben végzett oktatással kapcsolatos motivációkra, előzetes tapasztalatokra, munkához szükséges felkészítésre vonatkozik.
- A második rész a fogvatartottak oktatásának kérdéseit, előzetes ismereteik szintjét, tanításuk sajátosságait, az oktatás megvalósítását befolyásoló tényezőket tárgyalja.
- A harmadik rész az intézet és az intézetben dolgozó személyzet, főleg a reintegrációs tisztek viszonyulását a fogvatartottak oktatásához, a reintegrációs célok elérésének elősegítését vizsgálja.
- A negyedik részben a kérdezett munkájának eredményességét, a jövőbeli büntetés-végrehajtási oktatási munkához való viszonyulását vizsgáljuk.

¹ A Tiszalöki Büntetés-végrehajtási Intézet 2008-ban épült. Alapfeladata: 700 – felnőtt korú férfi és női – elítélt fogház, börtön és fegyház fokozatban kiszabott szabadságvesztés büntetésének végrehajtása. Zsúfoltsága körülbelül 111 százalékos (Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 2018; Várkonyi 2017).

3. A kutatás eredményeinek bemutatása, tiszalöki börtön tanárok oktatásra vonatkozó meglátásai

A tanárok összetétele nagyon vegyes képet mutat, számos kezdő pedagógussal készítettünk interjút, de sokan vannak már nyugdíj előtt is, tehát elmondható, hogy igen nagy a szórás. Beszéltünk pályakezdő pedagógussal, aki négy hónapja kezdett tanítani, és ugyanennyi ideje oktat a börtönben is: hirtelen került be egy táppénzen lévő kolléga státuszába. Sok igen tapasztalt tanár is tanít a börtönben, többen 35-40 éve dolgoznak pedagógusként és a börtönben is – megépülése óta – közel tíz éve oktatnak már. Legtöbben 8-10 éve dolgoznak tanárként, tehát már igen tapasztalt pedagógusnak számítanak, igen gazdag iskolai élménnyel vágtak bele a börtönben való oktatásnak.

Az interjúzás eredményeit nem kérdésenként, hanem vizsgálati dimenzióként ismertetem, a következő szempontok mentén: előzetes elvárások; felkészítés; fogvatartottak tanulásának megítélése; módszertani sajátosságok; szakmai munka eredményessége.

Börtönben tanító pedagógusok előzetes elvárásainak alakulása

Kíváncsiak voltunk, milyen előzetes elvárásokkal, véleménnyel, akár előítéltekkel rendelkezett az oktatás kezdete előtt a börtönben tanító pedagógus.

Az előzetes elvárásokat vizsgálva elmondható, hogy a tanárok egyik fele nagyon félt, szorongott, aggódott a börtönben való tanítás előtt, másik részük viszont úgy vélte, a börtönben is csak tanítani kell, ott is csak emberekkel kell dolgozni, sokban nem különbözik a civil életben folytatott pedagógiai munkától.

A fogvatartottakkal kapcsolatban támasztott elvárásokra vonatkozóan néhányan elmondták, azért tartottak a helyzettől, mert felnőtteket sem tanítottak még korábban, az eddig még ismeretlen szituációtól tartottak. Szinte kivétel nélkül kiemelték, rosszabbra számítottak, azt gondolták, gyengébb képességűek a fogvatartottak.

A pedagógusok közül sokan említették, hogy igenis féltek a fogvatartottaktól, milyen lesz majd velük együtt dolgozni a tantermekben. *„Kezdetben úgy mentem be, fogtam az ajtókilincset, hogy bármikor ki tudjak menni. Ma már ez megváltozott, van olyan tanuló, negyedikes, de elő kell neki írni a betűket, odamegyek hozzá és előírom neki, nem félek tőle.”*

Szerettük volna megtudni, mennyiben változtak a tanárok elvárásai pozitív vagy negatív irányban, miután tanítani kezdtek a börtönben.

Ahogy az előző kérdésnél is bemutattam, minden pedagógus arról számolt be, hogy rosszabbra számított, pozitívan csalódott minden tekintetben.

A helyszínnel többé-kevésbé meg vannak elégedve, kulturáltak, szépnek, tisztának és rendezettnek mutatják be válaszaikban az oktatási körletet. Problémát jelent azonban a technikai feltételek hiánya, szinte mindannyian arra pa-

naszkodnak, hogy csak hagyományos módszerekkel oktathatnak, tábla, kréta áll rendelkezésre, még az is nehézkesen megy. *„Krétát is inkább viszek be magammal, mert itt van rendes, ott meg nincs. Csak karcolgatom a táblát, meg szerencsétlenkedek rajta.”* Tankönyvellátottság is olyan, amilyen, *„Nyolc évvel ezelőtt, amikor indult ez az egész, talán 2008-ban, nem nagyon változott, fejlődött.”* A legnehezebb helyzetben talán a komplex természettudományos tantárgy tanára van, aki kifejtette, hogy egyáltalán nincs tankönyvük, mert négyféle tankönyvet kellett volna ehhez kiadni nekik, de nem fedi a régi tankönyv a mostani tananyagot.

A fogvatartottakról minden pedagógus elmondta, hogy bár azt gondolták, nem fognak tanulni, de pozitívak a tapasztalataik az elvárásaikhoz képest. *„Kellemsen csalódtam, tudtunk haladni a tananyaggal. Érdekelte őket, több emberen látszott, szabadulás után ez neki lehetőség lesz. Volt olyan, aki megkereste az iskolát szabadult fogvatartottként, kérdezte, hogyan tudná befejezni az iskolát.”* Elhangzott azonban, hogy minden csoportban vannak olyan fogvatartottak, akik miatt nehéz a munka, alulmotiváltak és csak a pénz miatt járnak iskolába. *„Nem mondom, hogy nincs két-három ember közülük, aki esetleg nem érdeklődik, nem tudom úgy lekötni a figyelmét, hogy a tantárggyal foglalkozzon.”* Ilyenkor a tanárok megpróbálnak haladni a többi tanulóval, a problémás elítélteket esetleg külön ültetik, külön foglalkoznak velük, más feladatot adnak nekik.

Felkészítés a börtönben folytatott oktatói munka előtt

Rákérdeztünk, milyen felkészítést kaptak a tanárok a börtönben kezdett tanítás előtt.

Minden pedagógus elmondta, hogy a börtönben részesültek biztonsági oktatásban, felkészítésben, évente kétszer 2-3 órás összevont tájékoztatáson vesznek részt. A felkészítés keretében elhangzik, milyen a beléptetés, kiléptetés rendszere, mit lehet bevinni a börtönbe és mit nem, milyen biztonsági eszközök állnak a pedagógusok rendelkezésére probléma esetén (pl. személyi riasztó, felügyelők).

A felkészítés másik területe a fogvatartottakkal való viselkedés szabályait érintette, fontos ugyanis figyelni a megfelelő viszony kialakítására. Meg kell adni nekik a kellő tiszteletet, emberként kell őket kezelni, elengedhetetlen a semleges hozzáállás. A felkészítés során felhívják a tanárok figyelmét arra, törekedjenek kizárólag a tananyag átadására, kerüljék a kérdezősködést, ugyanakkor a fogvatartottak tananyagtól eltérő kérdéseire se válaszoljanak. A fogvatartottak szeretnek információhoz jutni a kinti világról, ezért elengedhetetlen a tanárok ilyen helyzetekre való felkészítése. A felügyelők külön felhívják a figyelmet azokra az elítéltekre, akikkel még óvatosabban kell bánni, mert veszélyesebbek lehetnek.

A tanárok elmondták, hogy a börtön részéről szakmai, módszertani felkészítésben nem részesültek, azt az iskolában kapták meg. *„A munkaközösség vezetővel erről egyeztetünk, milyen irányelveket kövessünk, mi, bent dolgozó pedagógusok mindannyian egy célt tűzzünk ki és ezt tartjuk szem előtt.”*

A pedagógusok tippeket, minimális felkészítést adnak egymásnak – aki már tapasztaltabb, tanított a börtönben, az segíti a fiatalabb kollégákat. *„A kolléganő elmondta, hogyan álljunk hozzájuk, ő addig mit csinált, hogy csinálta, milyen módszereket alkalmazott ahhoz, hogy hatásosabb legyen az óra. A motivációt kell megtalálni hozzájuk is, mint a gyerekekhez is. Mindig próbálunk olyan feladatokat gyűjteni, ami őket a mindennapokban, vagy odabent érdekli.”*

Megtudták ezekből a felkészítésekből, tapasztalatcserékből, hogy korlátozott az eszközök köre, amit használhatnak a börtönben, túl magas színvonalra pedig ne számítsanak, így ezen szempontok mentén rendeltek tankönyveket, munkafüzeteket.

A felkészítéssel összefüggésben kíváncsiak voltunk arra, indokolt lenne-e szélesebb körű felkészítést biztosítani a tanároknak, mielőtt börtönben kezdenek el dolgozni. Osztom Maurer véleményét, aki szerint a minőségi oktatáshoz feltétlenül szükség van a tanári állomány – szakmai és lelki – felkészültségére. Jelenleg viszont nincs akkreditált képzés a büntetés-végrehajtásban oktatást végző pedagógusok számára. Elengedhetetlen lenne mind a didaktikai, mind pedig a pszichológiai, szociológiai, romológiai ismeretek bővítése (Maurer 2011).

Ugyanakkor – érdekes módon – erre a kérdésünkre a legtöbb tanár azt válaszolta, elegendő volt, amiben részesültek, nem érezték szükségét szélesebb körű felkészítésnek, szerencsére nem kerültek olyan helyzetbe, amihez indokolt lett volna további felkészítés. Az egyik tanár azt emelte ki, mivel tanárként mindannyian tanultak pszichológiát, így nincs szükség további felkészítésre.

A didaktikai kérdésekről azt mondták a tanárok, ez alapvetően a pedagógus kompetenciája, ő dönti el, milyen módszereket választ. Többen kiemelték ugyanakkor, hogy a fogvatartott más, mint egy gyerek, mivel felnőtt. *„Úgy mentem be, felnőtteket oktatok, nem úgy készültem, rabokat, hanem úgy, hogy ők felnőtt emberek. Kint is roma felnőtteket tanítottam, benne voltam ebben.”*

Egy területet emeltek ki néhányan, mégpedig a konfliktusok kezelésének kérdését, ezzel kapcsolatban hasznos lenne felkészíteni kicsit alaposabban a tanárokat. *„A konfliktusokkal kapcsolatosan lenne fontos, amikor reklamál, csúnyán beszél a tanárral. Olyan tájékoztatást nem kaptunk, mit csináljunk ilyen helyzetben. Próbáltunk levelet megfogalmazni, hogy azt az illetőt vegyék ki az oktatásból. Erre már volt is példa, egy-kettő olyan renitensen viselkedett, ki is vették az oktatásból.”*

Sajátos megküzdési, stresszkezelési technikákat említettek a pedagógusok, ki- nek hogyan sikerült megbirkózni a börtönben oktatás sajátos helyzetével. *„Saját félelmemet kellett leküzdeni, akkor már elég volt, hogy túl legyek az első két-három olyan alkalmon, velük szemben állok, ez volt nehéz inkább.”*

Néhány tanár a probléma gyökerét úgy fogalmazta meg, hogy inkább a kiválasztás lenne fontos, nem is a plusz felkészítés. *„A vezetéség részéről jobban kellene szűrni, kik azok a személyek, akiknek ez pszichésen, mentálisan belefér. Akinek ez egy nyomás, azt valamilyen úton-módon megkímélhetnék tőle. Alapvetően a tanári diploma nem azt jelenti, hogy reintegrációs programban részt vesz.”*

Valóban igaz, hogy nem minden tanár alkalmas, arra, hogy munkáját egy ilyen közegben végezze. A börtönben tanító pedagógusoknak is meg kell szokni, csak úgy, mint a büntetés-végrehajtásban dolgozó személyi állománynak, a bezártságot, illetve a fokozott szabályozottságot (Csukai 2014).

Fogvatartottak tanulásának megítélése

Szerettük volna megtudni, hogy a tanárok szerint fontos-e, hogy tanulhassanak a fogvatartottak.

Egyhangúan állították, igenis fontos, az élethosszig tartó tanulás kiemelt jelentőségű kérdés napjainkban. *„Szerintem megkönnyítjük számukra a bent töltött sok-sok évet, hasznossá tesszük a benti időt, mert heti három nap oktatjuk őket. Próbálunk a szemléletmódjukon változtatni, egy icipicit.”*

A legtöbb fogvatartott komolyan veszi a tanulást, odafigyelnek órán, dolgoznak, feladatlapokat töltenek ki legjobb tudásuk szerint. *„85-90%-ban, akik ott vannak, azok akarnak, és írnak és jegyzetelnek, ha feladatot adunk, megcsinálják a cellájukban, visszahozzák, visszalátom a lapokat, a füzetet, amit megcsináltak órán, amit megcsináltak.”*

Többen elmondták, hogy más a hozzáállásuk azoknak, akik képzésben vesznek részt, bizonyos fokig lekötik magukat ezzel. *„Kapcsolattartás a külvilággal és ők is mondták, hogy sokkal jobban elviselik ezt a bezártságot. Mert ugye mégis egy szín, egy illat, valamilyen kapcsolat ez a külvilággal úgy érzem. És sokkal kiegyensúlyozottabbak, úgy látom, akik járnak iskolába, mint azok, akik nem tudom, egész nap a négy fal között, bezárva vannak.”*

Kiemelték azonban szinte mindannyian, hogy sajnos vannak olyanok minden csoportban, akik csak azért jönnek le, hogy elteljen az idő és ne kelljen a zárkában ülni. Nem lenne szabad minden fogvatartottnak biztosítani az oktatási lehetőségeket, bizonyos esetekben hátráltatják ugyanis azokat, akik valóban tanulni szeretnének. *„Aki dühöng, be van gyógyszerelve, nem szabad beengedni, többtől veszi el a hasznos időt, a csoportot nézem. Megszólják, kilökik maguk közül ők is. Mondják, minek tetszik engedni, hogy lejöjjön. Elindítom a folyamatot, egy-két hét és átfut, utána nem jöhet. Őket is zavarja, aki dolgozni szeretne.”*

Az oktatásban való részvétel, a tanulás hozzájárul ahhoz, a szabaduló fogvatartott könnyebben beilleszkedjen a társadalomba. *„Hogyan várjuk tőlük a visszaailleszkedést, ha évekig, évtizedekig be vannak zárva, majd egyik pillanatról a másikra csak így, vissza akarjuk őket illeszteni. Több pedagógussal tartanak kapcsolatot, nyitottak a külvilágra és az ismeretekre. Tőlünk olyan ismereteket hallanak, felkelti az érdeklődésüket, kint befejezi a 8 osztályt, ha bent nem is sikerült neki. Gyakran kapunk ilyen telefont, érdeklődnek, lehet-e folytatni a bent elkezdett tanulmányokat.”*

Eltérő módszerek alkalmazásának szempontjai fogvatartottak oktatása esetén

Megkérdeztük a pedagógusoktól, hogy mennyiben kell eltérő módszereket alkalmazni a fogvatartottak oktatása során. A börtönpedagógusok számára a börtönközeg okozta sajátos igények – a fogvatartottak kintitől eltérő hozzáállása – mellett legnagyobb problémaként a felnőttoktatási ismeretek esetleges hiányosságai jelennek meg (Csukai 2014: 192). Ugyanakkor tény, hogy a büntetés-végrehajtás iskoláiban sokkal homogénebb tanulói populációval találkozhatunk, mint a közoktatás többi intézményében, ez pedig módot adhatna arra, hogy kialakuljon e speciális terület egységes nevelési protokollja, rendszere, ami azonban egyelőre várat magára (vö. Maurer 2011). A felnőttoktatás műveléséhez szükséges ismereteket és kompetenciákat empirikus úton, autodidakta módon szerzik meg (Maurer 2011:33).

A tanárok elmondták, hogy hagyományos módszerekkel tudnak dolgozni, mert bent nem áll rendelkezésükre interaktív tábla, laptop, projektor. A technikai feltétel mellett a tankönyv-ellátottság sem megfelelő. *„Tankönyvet rendeltem 8 éve olvasáshoz, azóta azt használjuk. Munkafüzet nincs. Betűtanításhoz egyenfüzetet kapnak, nem első osztályos füzetet, nem tud benne írni”*

A tanárok kivétel nélkül mind úgy tapasztalták, hogy a fogvatartottakkal lassabban lehet haladni, különbség van köztük abban a tekintetben, mikor jártak és tanultak iskolában, hány év telt el azóta. *„Felnőtt emberek, mire valamit elmagyarázok, eszükbe jut régi tanulmányaikból, valakinek már ugye régen volt, hogy iskolapadban ült utoljára. Nehéz ezeket a régi ismereteket felszínre hozni, mint azoknál, akik tavaly nyolcadikosok voltak, könnyebb átismételni velük, mint akik már 10 vagy 15 éve ültek iskolapadban.”*

Elengedhetetlen, hogy a tanár odafigyeljen az emberi tényezőre, vagyis arra, hogyan szól a fogvatartotthoz, milyen hangszínnel, hogyan figyelmezteti, főleg akkor, ha valamilyen okból kifolyólag feszült a hangulat a csoportban.

A motiválással kapcsolatban megfogalmazták a tanárok, hogy másképp működik, mint a civil életben. A legfontosabb a dicséret, a legkisebb dologért is dicsérni kell, az motiválja őket. *„Dicsérni kell minden picit dologért, mert akkor a csillagos eget lehozzák, mert ők is ezt szeretik.”* Önállóan nagyon nem szeretnek dolgozni, *„saját tudásukban nem bíznak, engem odahívnak, elég egy bólintás, és akkor már írja. Mindig várják a megerősítést, a visszajelzést.”*

A csoportmunkát óvatosan alkalmazhatják a pedagógusok, mert a felügyelők nem nézik jó szemmel, ha ketten-hárman együtt dolgoznak. A tanárok elmondták, hogy a fogvatartottak szívesen veszik a játékos feladatokat, találós kérdéseket, nyelvi játékokat, szóláncokat imádják. Ugyanakkor a tanárok igyekeznek felnőttként kezelni őket és az érzelmükre hatni, azon keresztül lehet őket megfogni. Kedvező az is, hogy a jó képességű felnőtt tanulók élettapasztalatát is be lehet vinni az új anyag feldolgozásába, ami így jobban halad, többször engedik a tanárok őket hozzászólni, hozzáfűzni. *„Már nem próbálok csak az én mondanómat elmondani, hanem lehetőséget adok nekik is a hozzászólásra. Ezt a párbeszéd-*

det kedvelik, hogy ők is elmondhatják a véleményüket. Lehet, hogy nem is oda tartozik, de jó, akkor ugye jól esik, ha nem is éppen a témához kapcsolódik, de szeretnek hozzászólni, tehát a középiskolai tanulók bekapcsolódnak az órába és elmondják. A koruk miatt is több élettapasztalattal rendelkeznek.”

Mivel a fogvatartottak mentálisan, tanulási képességben nem egyformák, a pedagógusok törekednek a differenciálásra, feladatlapokat, plusz anyagokat visznek be a jobb képességű fogvatartottaknak. Nehezíti a munkát ugyanakkor, hogy 15 fő feletti létszámmal hatékony, individualizált oktató-nevelő munkát nem lehet végezni (Maurer 2011).

A szakmai munka eredményességének megítélése

Szerettük volna megtudni, mennyire tartja hasznosnak, eredményesnek a tanár a börtönben végzett munkáját.

A tanárok mindegyike elmondta, két részre oszlik a csoport eredményesség tekintetében. Aki azért jön, hogy tanuljon, annál érhető el eredményt. A csoportok fele akar tanulni, általános iskolai képzésben nyolcadik, középiskolában negyedik osztályra érnek be.

A csoport másik fele alulmotivált, csak az ösztöndíj miatt jár a képzésekre. *„Teljesen felesleges a munka a tanulók 90%-a esetében!” „Akik nem foglalkoznak a tananyaggal, azoknál haszталannak vélem, hogy egyáltalán lehozzák őket.”*

Jelentős különbség van abban a tekintetben, milyen képzésben, hányadik osztályban tanít a pedagógus: *„Az első három évfolyamban nagyon kemény volt, mert ott igen sok volt az analfabéta és taníthatatlan, évekig járt első osztályba, nevét nem tudja leírni. Negyediktől már látja az ember, hogy érdeklődik.”* Általános iskolai képzésben a 7-8. osztályban tanító pedagógusok szinte már kivétel nélkül arról számoltak be, viszonylag jól lehet velük dolgozni, a csoport nagyobbik része motivált, odafigyelnek órán, rendelkeznek a szükséges alapvető ismeretekkel.

Igen lelkes és motivált pedagógus így fogalmazta meg igazán azt, mit is érthetünk eredményesség alatt a börtönoktatásban: *„Abban látom az eredményességet, nem ott van bezárkózva, begyepesedve a kis világában és nem a butaságokon jár az esze, hanem ezzel foglalkozik, kicsit a művészettel, magyar nyelvvél.”* Egy másik tanár számára a tanulók őszinte érdeklődése a sikerélmény: *„Mindenféleképp sikerélmény, amikor azt látom, hogy jópáran érdeklődnek, kérdéseik vannak... és szokott lenni, mégis csak a témával kapcsolatban, hátha segíti őket az életben, ha valamiről többet tudnak meg a világ dolgairól, akár a kémiában, biológiában.”* Említették emellett, hogy a tanulás megváltoztatja a fogvatartottak életszemléletét és segítségével általános műveltségre tesznek szert.

Különösen hasznosnak érzik az osztályfőnöki órát azok a tanárok, akik ilyen szerepet is betöltenek a börtönoktatásban. Ez az óra olyan, mint egy csoportos terápia, olyankor megnyílnak. A többi órán igyekeznek a tanárok a tananyagra koncentrálni, fontosak ezek a beszélgetős órák, pedig sokan megkérdőjelezzik, miért van erre szükség egyáltalán. Nagyon nagy szükségük van erre! Heti kétszer al-

kalmat adhat arra, hogy megbeszéljék az őket érdeklő kérdéseket. *„Ha valakinek baja van, olyan hírt kapott otthonról, segítünk neki feldolgozni. Ha valaki közel áll ahhoz, hogy szabadul, segítünk neki felkészülni, hogyan lesz, mint lesz.”*

Az interjú zárásaként kíváncsiak voltunk, hogy a tanárok milyen tanácsokkal látnának el egy civil pedagógust a börtönbeli oktatásra való felkészülésében.

A legtöbb tanár az előítéletek kizárását, toleráns és elfogadó magatartás tanúsítását javasolta. Többször elhangzott, hogy ugyanúgy kell őket kezelni, mintha börtönön kívül tanítana felnőtteket, ne úgy tekintsen rájuk, mint fogvatartottakra, hanem igyekezzen partnerként kezelni őket.

A megfelelő hangnem, hangsúly megtalálása, emberként kezelésük központi jelentőségű, egy kicsit minden tanárnak pszichológusként is kell viselkednie velük szemben.

Fontos a rugalmasság és a differenciálás képessége is, emellett folyamatosan le kell kötni a figyelmüket, nem szabad holt időt hagyni, akkor nem lesz alkalmuk fegyelmezetlenségre.

Egyértelműen javasolták a tanárok azt, igyekezzen minden pedagógus dicsérni őket minden apró dologért, azt nagyon szeretik, hálásak érte. *„Az a pedagógus, aki ordít, csapkod, náluk nem ér el eredményt. Elég sok vezényszót és keménységet kapnak odabent, tőlünk már nem ezt várják el.”*

4. A kutatás megállapításai, eredményei

Hipotéziseink egy részét igazolni, másik részét cáfolni tudtuk az interjúk felvételét, az adatok elemzését követően, speciálisan a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézetre vonatkozó eredményeink itt olvashatók:

1. A pedagógusok nem elégedettek azzal a felkészítéssel, amiben részesülnek a büntetés-végrehajtási intézetben folytatott oktatási tevékenységük megkezdésekor.

Ez a hipotézisünk nem igazolódott, a tanárok legnagyobb része elegendőnek tartja a felkészítést, bár meg kell jegyeznünk, hogy központi felkészítés híján a kollégák egymást készítik fel, látják el tanácsokkal, tehát ennek ellenére lehet, hasznos lenne erre a területre nagyobb figyelmet fordítani.

2. A pedagógusok többsége negatív elvárásokkal, előítéletekkel kezd a börtönben tanítani, azonban pozitívabb a kép, mint amire számítottak.

Ez az előfeltevésünk teljes mértékben beigazolódott, szinte minden tanár beszámolt arról, sokkal negatívabbnak ítélték meg előre a börtönben való tanítást, mint amivel a büntetés-végrehajtási intézetben szembesültek.

3. A tanárok fontosnak tartják, hogy tanulhassanak a fogvatartottak.

A pedagógusok egybehangzóan állították, fontosnak tartják, hogy tanulhassanak a fogvatartottak.

4. A tanárok nem igazán tartják hasznosnak, eredményesnek munkájukat.

Ez az előfeltevésünk részben beigazolódott. Minden megkérdezett tanár elmondta, nagyon heterogén csoportokkal dolgoznak bent, a fogvatartottak egyik része abszolút motivált, szívesen tanulnak, a velük való munkavégzés így eredményes, azonban a fogvatartottak másik csoportja alulmotivált, nem tartja fontosnak a tanulást, így munkájukat ebből a szempontból eredménytelennek érzik a tanárok.

A tanárokkal folytatott interjúk során igazán árnyalt képet kaphattunk a teljes pedagógustársadalomra vonatkozóan, mert interjúalanyaink között számos kezdő, sőt pályakezdő tanár mellett beszélhettünk tapasztaltabb, nyugdíj előtt álló kollegákkal is, így széles körben hasznosítható információra tehattünk szert.

Nehézségként jelentkezett a tanárok szempontjából az óraterhelésbe beleszámító börtönoktatás. Sokaknál problémát okozott, vagy okoz most is az így kialakult helyzettel megbirkózni. Érdemes lenne ezért átgondolni azt, hogyan lehetne a kötelező rendszer mellett/helyett másként megoldani ezt a helyzetet a büntetés-végrehajtási intézetekben, akár hivatásos, főállású börtöntanárok részvételével, kriminálandragógiai-kriminálpedagógiai továbbképzés lehetőségének bevezetésével, magasabb órabérral.

Érdemes lenne intézményi szinten felkészíteni a tanárokat a rájuk váró feladatokra erre irányuló továbbképzés segítségével, ami felhívna a figyelmet a fogvatartottak tanulási nehézségeire, velük való eredményes és hatékony foglalkozás sajátos módszereire, esetlegesen felmerülő konfliktusok kezelésének lehetőségeire, megküzdési, stresszkezelési technikák átadására.

Egyértelmű, a válaszokban többször visszatérő, különösen hangsúlyos fejlesztendő területként jelent meg a büntetés-végrehajtási intézetben elérhető technikai felszereltség, illetve annak hiánya. Hasznos lenne lehetőséget biztosítani az oktatók számára az IKT eszközök használatára. A kevés szemléltető eszköz, segédanyag, a digitális tábla hiánya bizonyos tárgyak esetében komoly problémát okoz, például a komplex természettudományos tantárgyból nem áll rendelkezésre tankönyv, csak elektronikus verzió, így ennek tanítása szemléltető eszközök nélkül szinte lehetetlen.

Számos esetben felmerült a kutatás során mindkét megkérdezett csoport esetében az a probléma, hogy jelenleg bárki jelentkezhet iskolába, semmilyen szűrésre nem kerül sor, így sajnos sok esetben egyes, nem igazán motivált fogvatartottak csak elveszik az időt attól, hogy eredményes munkát folytathassanak a többiekkel. Célszerű lenne csak azokat az elítélteket bevenni az oktatásba, akik valóban akarnak tanulni és nemcsak a napjukat akarják ott eltölteni, mert ők csak hátráltatják a pedagógusok munkáját és a többiek tanulását. A problémás fogvatartottak mellett a másik legfőbb oktatást nehezítő körülmény a hiányzások magas száma, erre mindenképpen érdemes lenne jobban odafigyelni, szigorúbban venni az elítéltek iskolai oktatásban való részvételét, illetve annak hiányát.

Összefoglalva az interjúfelvétel tizennégy kérdése igen sok, fontos és meghatározó jelentőségű területet érintett. A válaszok, adatok elemzése során több terület részletesebb tanulmányozása is felmerült, melyek hatékonyabbá tehetnék a büntetés-végrehajtás rendszerét. Ilyen terület a börtönpedagógusok felkészítésének, andragógiai ismeretekkel való felvértezésének kérdése, a már hosszabb ideje börtönben tevékenykedő tanárok tapasztalatainak megosztása a pályakezdő pedagógusokkal a sikeres munkavégzés érdekében, valamint a börtöntanárok kiválasztásának rendszere, amely területek mind egy-egy későbbi kutatás céljai lehetnek.

Irodalomjegyzék²

- Ács-Bíró Adrienn (2016). Szakképzés és foglalkoztatás a rácsok mögött. Tapasztalatok a Kalocsai Fegyház és Börtönben. [Training and working behind bars. Experiences in the Prison of Kalocsa] *EDU* 6(3) 147–156.
- Brosens, D. – De Donder, L. – Dury, S. – Dominique, V. (2015): Barriers to participation in vocational orientation programmes among prisoners. *Journal of Prison Education and Reentry*, (2), 2, 8–23.
- Budai Gábor (2017). Fogvatartottak képzése és foglalkoztatása a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. *Börtönügyi Szemle* 36(1) 5–21.
- Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (2018): *A Tiszalöki Intézet története*. Elérhető: <http://bv.gov.hu/tiszalok-az-intezet-tortenete>
- Callan, V. – Gardner, J. (2005): *Vocational education and training provision and recidivism in Queensland correctional institutions*. Adelaide: National Center for Vocational Education Research
- Csukai Magdolna (2014): Oktatás a büntetés-végrehajtási intézetekben. *Hadtudományi Szemle*, (7), 4, 188–194.
- Eggleston C. R. (1991): Correctional education professional development. *Journal of Correctional Education* (42), 1, 16–22.
- Gemignani, Robert (1994): Juvenile Correctional Education: A Time for Change. Office on Juvenile Justice and Delinquency Prevention. *Juvenile Justice Bulletin*, (8), 10, 2–4.
- Gerber, J. – Fritsch, E. J. (1993): Adult Academic and Vocational Correctional Education Programs: A Review of Recent Research. *Journal of Offender Rehabilitation*. (22), 2, 119–142.
- Hurry, J. – Brazier, L. – Snapes, K., Wilson, A. (2005): *Improving the literacy and numeracy of disaffected young people in custody and in the community*. http://dera.ioe.ac.uk/22327/1/doc_656.pdf

² A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja a kézirat lezárásának dátuma: 2018. 07. 13.

- Maurer Péter (2011): Mi lehet a baj az oktatással a büntetés-végrehajtási intézetekben? *Scientia Pannonica*. 1. szám. http://scipa.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=116%20&Itemid=28
- Mátyás, Szabolcs – Sallai, János (2014). Criminal Geographical Researches in Hungary. *Kritische Zeiten*, 14 (1) 60–77.
- Molnár Attila Károly (2016): Andragógiai eszközökkel az elítéltek reintegrációjáért. In: Keresztes Gábor (szerk.): *TAVASZI SZÉL 2016/ SPRING WIND 2016 Tanulmánykötet*, 56–69. p. http://dosz.hu/dokumentumfile/TSZ_IV_kotet_161114_504o.pdf#page=56
- Módos Tamás (1992): Hogyan látják a főfelügyelők? *Börtönügyi Szemle*, (11), 2, 31–33.
- Módos Tamás (2014): Visszatekintés a büntetés-végrehajtási nevelés elmúlt negyven évére. In: Deák Ferenc – Palló József (szerk.): *Börtönügyi kaleidoszkóp*. Ünnepi kötet dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére. Börtönügyi tanulmányok 1. Budapest, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, 132–145.
- O’Keeffe, C. – Senior, P. –Monti-Holland, V. (2007): Barriers to employment, training and education in prison and beyond: A peer-led solution. In: R. Sheehan, G. McIvor, & C. Trotter (Eds.): *What works with women offenders*. Portland, Willian Publishing, 240–261.
- Paul, M. (1991): *When Words are Bars*. Kitchener. Ohio, Core Literacy
- Ripley, P. (1993): *Prison Education Role in Challenging Offending Behaviour*. Mendip Papers MP 047. https://archive.org/stream/ERIC_ED377405/ERIC_ED377405_djvu.txt
- Simándi Szilvia (2017): Középpontban a közösség és a tanulás. *Létünk* (Újvidék) 3. (1) 57–67.
- Simándi Szilvia – Visztenvelt Andrea (2017): Munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű felnőttek tanulási jellemzői és a tanulásra ható tényezők. In: Orgoványi-Gajdos Judit és mtsai. (szerk.): *Felkészülés a pályára, felkészülés az életre*. EKF Líceum Kiadó, Eger.
- Stephens R. (1992): To What Extent and Why do Inmates Attend School in Prison. *Journal of Correctional Education* (43), 1, 52–56.
- Szegál Borisz (2007): A szocializáció és reszocializáció a börtönben. *Börtönügyi Szemle* (26), 3, 25–38.
- Vacca, James S. (2004): Educated prisoners are less likely to return to prison. *The Journal of Correctional Education* (55), 4, 297–306.
- Wright, Randall (2004): Care as the „Heart” of Prison Teaching. *Journal of Correctional Education*, (55), 3, 191–209.

* * *

BÖRTÖNSTATISZTIKAI SZEMLE 2017/1 (Főszerk. Várkonyi Zsolt Kristóf)
<http://bv.gov.hu/download/2/34/e1000/B%C3%B6rt%C3%B6nstatistikai%20Szemle%202017%201.pdf>